

קפד למחקר

עבודת דוקטור

בניין האומה והמאבק על המרחב הציבורי: הממד התקשורתי בפעילותו של דוד בן-גוריון, 1963-1948

רפי מן

בהנחיית פרופ' אהרן שי ופרופ' זאב צחור, בית הספר להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב, 2010.

במחקר היסטוריוגרפי זה מוצגים תיאור וניתוח של ההיסטוריה הפוליטית-תקשורתית של ישראל בתקופה המכוננת בין השנים 1948-1963, תוך התמקדות במערכת היחסים בין ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, לאמצעי התקשורת השונים. בחינת פעילותו התקשורתית של ראש הממשלה במגוון ערוצים ואמצעים פורשת את המרחב הציבורי בשנותיה הראשונות של המדינה, את האתגר המורכב שעמד בפני בן-גוריון בניסיונותיו לגייס את העיתונות לקידום מטרותיו הממלכתיות והפוליטיות, ואת הקשיים והמתחים שהיו כרוכים בכך. נבחן מחדש הדימוי הנפוץ של בן-גוריון כשליט כמעט כוללי-יכול שזלזל בעיתונות, אך במקביל הצליח לשלוט במידה רבה במידע שזרם באמצעותה לציבור.

מן המחקר עולה כי הגדרתה הגורפת של העיתונות בשנותיה הראשונות של המדינה כ"מגויסת" או כ"מתגייסת" אינה מתארת כראוי את המציאות התקשורתית המגוונת ורבת הפנים באותן שנים. בניגוד לתפיסה המקובלת, כי הזדהותם של עיתונאים עם הרעיון הציבורי ועם המדינה מנעה מהם למלא את תפקידם כצופים מבקרים של מערכות השלטון, עולה מן המחקר כי כבר בשנותיה הראשונות של המדינה התגבשה בעיתונים שונים תפיסה מקצועית שהדגישה, לצד התמיכה במדינה, את הצורך בביקורת על פעולות השלטון. גישה זו רווחה לא רק בעיתוני מפלגות האופוזיציה ובעיתונים כדוגמת

מעריב והארץ, אלא גם ביומון ההסתדרות דבר, שנתן מדי פעם ביטוי גם למבקרי הממשלה וצמרת מפא"י, למורת רוחו של בן-גוריון. אחד מעורכי דבר אף קבע כי תפקיד העיתון אינו רק להגן על הממשלה, אלא גם לעסוק ב"הגנה על אזרחי המדינה מפני הממשלה". יחסי הגומלין בין בן-גוריון לבין העיתונות נבחנו באמצעות תשעה מקרי בוחן: אירועים מרכזיים בתקופת כהונתו של בן-גוריון, מפרשת אלטלנה, דרך הסכם השילומים ומדיניות הצנע והקיפוח ועד לפרשת לבון. הבחינה העלתה כי רק בנושאים ביטחוניים מובהקים, כעסקת הנשק עם צרפת ערב מבצע קדש, ובמהלכים הקשורים למבצע עצמו, זכה בן-גוריון לשיתוף פעולה מלא מצד העיתונים באמצעות ועדת העורכים. בנושאים אחרים היה עליו להתמודד עם ביקורת חריפה בעיתונות, ועם חשיפת מידע בניגוד לרצונו ולאינטרסים הממלכתיים הפוליטיים שלו.

תוך הסתמכות על המושג שטבע יורגן האברמס נבחנו במחקר הפרקטיקות התקשורתיות שבהן עשה בן-גוריון שימוש כדי להתמודד עם מרחב ציבורי מגוון ורב קולות. לצורך זה ניהל בן-גוריון במקביל שני מאבקים: האחד, על גיבוש כללי המשחק במרחב הציבורי של הישות הריבונית החדשה, בין היתר באמצעות ניסיונות למנוע את עיגון חופש העיתונות בחוק ולהשאיר בידי הממשלה סמכויות פיקוח נרחבות על אמצעי התקשורת; והשני, מאבקו בתוככי המרחב הציבורי מול הקולות האחרים שהופצו בו.

מן המחקר עולה כי חלק ניכר מפעילותו התקשורתית של בן-גוריון הופנה אל המרחב הציבורי הפועלי, שבו הקדיש מאמץ ניכר ל"מערכה אידאולוגית", כלשונו, נגד מפ"ם ואחדות העבודה, ואל המרחב הציבורי היישובי, שכלל בעיקר את הציבור שחי בארץ לפני 1948. העובדה שמשני מרחבים ציבוריים אלה הודרו בעיקר העולים החדשים משתלבת בממצא אחר של המחקר, המצביע על קשיי התקשורת של בן-גוריון, של הממשלה ושל מפא"י עם העולים החדשים, בעיקר מארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה.

במחקר נסקרים ונבחנים: תפיסותיו של בן-גוריון באשר למקומו של ממד התקשורתי בפעילותו של מנהיג; הרטוריקה של ראש הממשלה הראשון מבחינה תוכנית וסגנונית; השימוש שעשה בקול ישראל לקידום מטרותיו הממלכתיות והפוליטיות וההחלטה על

מורכב ומעשיר יותר. כמו כן היא עשויה לעזור ביצירת טלוויזיה שהינה מחד גיסא איכותית ומאידך גיסא מעוררת עניין בצופים.

ייצוגו של מנהיג פוליטי מהגר בעיתונות מגזרית לעומת עיתונות הרוב

שלמה זילברט

בהנחיית ד"ר נלי אליאס, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן-גוריון, 2010.

המחקר ביקש לבחון את השוני בין אופן הייצוג של איש ציבור יוצא חבר המדינות בעיתונות מהגרים לבין אופן ייצוגו בעיתונות הרוב. לשם כך התמקד המחקר במקרה של אביגדור ליברמן, מנהיג פוליטי, עולה מברית המועצות לשעבר. לצורך ביצוע המחקר נבחרו העיתון היומי הנפוץ ביותר בשפה הרוסית, וסטי, והיומון הנפוץ ביותר בשפה העברית, ידיעות אחרונות.

ייצוג שוויוני ומאוזן של חברי קבוצות מיעוט מבטיח את חופש הביטוי, מדגיש את הפלורליזם התרבותי ונותן לו לגיטימציה. אך מפני שקבוצות המיעוט מרוחקות ממוקדי הכוח בחברה, תקשורת הרוב נוטה לעתים קרובות להתעלם מהמיעוטים או לסקרם באופן שלילי וסטראוטיפי. לעומת זאת, ממחקרים שעסקו בייצוגם של מהגרים ומיעוטים אתניים בתקשורת בשפתם אנו למדים כי עיתונות מגזרית מסקרת את חברי הקהילה בתדירות גבוהה, בטון חיובי ואף נוטה לחזק את הסולידריות הפנים קהילתית.

המחקר השווה בין הייצוג של מנהיג פוליטי בן קבוצת מיעוט בשני עיתונים מסחריים השייכים לאותו תאגיד תקשורת אך מכוונים לשתי קבוצות שונות של הציבור הישראלי: האחד אל אוכלוסיית הרוב, והשני לקהילת העולים מחבר המדינות. נערך ניתוח תוכן כמותני של כל הפרסומים על אביגדור ליברמן בעיתונים וסטי וידיעות אחרונות בתקופה של 14 שנה (2009-1996). ממצאי המחקר מראים כי קיים הבדל משמעותי באופן הייצוג של מנהיג פוליטי מהגר בין שני העיתונים. נמצא הבדל מובהק בהיקף סיקורו של ליברמן בעיתונות הרוב לעומת העיתונות המגזרית. שוני זה מתבטא בכך שמספר הכתבות עליו בעיתון וסטי עולה באופן משמעותי על מספרן בידיעות אחרונות ומגמה זו הייתה יציבה במשך כל התקופה הנחקרת.

בבחנית בולטות הסיקור של ליברמן ממצאי המחקר מצביעים על כך שקיים הבדל מובהק גם בפרמטר הזה. בעיתון וסטי הסיקור בולט יותר מאשר בידיעות אחרונות. בבחינת אורך הכתבה, מספר התמונות בכתבה וגודל התצלומים, התברר כי בניגוד לציפייה מדדים אלה בעיתון וסטי נופלים בהשוואה לידיעות אחרונות, ממצא שאפשר להסבירו בפרמט השונה של שני העיתונים.

כן נמצא הבדל מובהק באיכות ייצוגו של ליברמן בין שני העיתונים. ידיעות אחרונות הרבה להתייחס לחקירות משטרתיות של ליברמן, למעורבותו לכאורה בפעילות בלתי חוקית והדגיש את כישלונותיו הפוליטיים, כל זאת תוך הבלטת "זרותו" והצגתו באופן שלילי וסטראוטיפי הן בטקסט והן בתצלומים הנלווים. בעיתון וסטי,

הקמת גלי צה"ל; פעילותו לסיכול יוזמות להפעלת טלוויזיה בישראל בשנות החמישים, תוך השוואה למהלכים מקבילים במדינות אחרות; תפיסותיו על תפקידיה של דעת הקהל בחברה דמוקרטית ועל איזון בין פעולות צבאיות לצרכי ההסברה של ישראל; השימוש שעשה במאמרים בעיתונים, בפרסום ספרים ובקשר ישיר עם אזרחים באמצעות מכתבים; מאמציו לגייס את סיועם של סופרים למאבק במרחב הציבורי; הקשיים שליוו את מאמצי מפא"י לבסס את מעמדה בתחום התקשורת וההוצאה לאור, ועוד.

עבודות תזה לתואר שני

הערכת איכות בתכנים טלוויזיוניים

ברי כינורי

בהנחיית פרופ' שמואל ליימן וילציג, המחלקה למדע המדינה, אוניברסיטת בראיילן, 2010.

עבודה זו הוקדשה להצעת תשתית מחקרית מקיפה, המכילה ממדים שונים, להערכת איכותם של התכנים הטלוויזיוניים. הדיון בכל אחד מהממדים מלווה בקריטריונים העשויים לתרום להערכתם ולניתוח איכותם. במרכז העבודה עמדה בחינת המודל בשדה העשייה הטלוויזיוני המקומי. לשם כך נערכו ראיונות עומק עם מעצבי מדיניות, עם יוצרים, עם רגולטורים ועם מבקרים שפעלו ופועלים בטלוויזיה הישראלית מיום הקמתה ועד היום בכל ערוצי השידור המרכזיים הקיימים בה.

הראיונות מספקים מידע משמעותי בנושא מפי אנשים המעצבים בפועל את השידור הטלוויזיוני. לצד בחינת עמדותיהם, נחקרה שאלת האיכות של התכנים בטלוויזיה בדגמים השונים (השידור הציבורי והמסחרי לסוגיו השונים) וכן ניתוח תכנים רבים ששודרו בטלוויזיה הישראלית במהלך שנות קיומה.

מכל כיווני המחקר שנבחנו עולה כי התכנים הטלוויזיוניים עדיין נתפסים באופן גורף כחלק מהתרבות הפופולרית. הנחה זו מקבעת את מעמדם כתכנים שערכם מוגבל, שכן לצדם קיימים תכנים אחרים המסווגים כבעלי ערך רב יותר. בעיה נוספת היא שהדומיננטיות של ההערכה הכמותית ("רייטינג") מביאה לידי הזנחה של הבחינה האיכותית של התכנים הטלוויזיוניים בשל הנחה חסרת בסיס, לדעתנו, כי לציבור אין עניין אמיתי באיכות. מצב עניינים זה מונע את פיתוחה של תשתית אסתטית פרשנית ראויה לניתוח תכנים אלה ומביא להערכות איכות מצד הנחקרים שאינן הולמות סוג זה של תכנים. הערכות איכות בלתי מתאימות אלה גורמות לעתים קרובות גם להתעלמות מתכנים הנחשבים לעידית העשייה הטלוויזיונית.

הערכה מחדש מבוססת על הגדרות מוצעות של איכות בתכנים טלוויזיוניים אשר תתייחס אל תכנים אלה כחלק מאמנות עצמאית ובעלת דרכי מבע ייחודיים תאפשר להעריך את התכנים הללו באופן

המתודולוגיה המחקרית נשענה על ניתוח איכותני של טקסטים שפורסמו במשך חודשיים (נובמבר-דצמבר 2009) בשני הפורומים הייעודיים הפעילים ביותר בישראל (נכון למועד ביצוע המחקר). יחידות התוכן ששימשו בסיס לניתוח הסתכמו בדגימת 976 הודעות אשר סווגו לכמה קטגוריות של משמעות.

הממצאים הורו על כך שהפורום הוא כלי להבעת קשיים ואתגרים רבים בהתמודדותו של הפרט עם החירויות ועם השלכותיה, עם החברה השומעת, עם דימוי שלילי ועם מיצוב חברתי נמוך. הצפת הקשיים מתקבלת בו בחיוב ובאמפטיה והוא מעודד הזדהות ודאגה מתוך אלטרואיזם. כך הפורום מצטייר כזירה בטוחה ומוגנת להתבטאות חופשית.

מניתוח הטקסטים עלה כי הפורומים המקוונים הם מרחב להיווצרותן של קבוצות חברתיות הטרונגיות בעלות מאפיינים שמיעתיים, תקשורתיים ותרבותיים שונים, ובהן בעלי שמיעה מוגבלת. התלכדותן במרחב אחד מצביעה על החשיבות המשנית של השוני במאפיינים. זאת בניגוד למציאות הפיזית שבה השוני בין הקבוצות אינו מכנס אותן בהכרח במרחב פיזי משותף.

עוד נמצא כי על אף הנטייה הרווחת להיאחז בזהות אנונימית בעת שימוש בפלטפורמות מסוג זה באינטרנט, בוחרים רבים ממשותפי הפורומים להזדהות בשמם האמיתי תוך חשיפת פרטים אישיים. ניכר כי רבים מהמשתתפים מכירים זה את זה היכרות מוקדמת מתוקף היותם שותפים לתהליכי חברות ולמסגרות חינוכיות וטיפוליות מילדות. בגלל היכרותם המוקדמת ונטייתם לחשיפה אישית מיטשטש הגבול בין המציאות המקוונת הווירטואלית למציאות הממשית.

מבחינת הפוטנציאל הגלום בפורום למימוש צרכים עלה כי הפורום הוא כלי למימוש צרכים קוגניטיביים, רגשיים, חברתיים ואף קהילתיים. הבולטים שבהם הם הצורך בהתבטאות חופשית בנושאים אישיים, במתן וקבלה של מידע ושל תמיכה רגשית ופרקטית, בצורך באינטראקציה חברתית עם דומים, בגיבוש דימוי זהות אישית וקהילתית חיובית, בגיבוש אוריינטציה חברתית-תרבותית, במתן תוקף לרגשות ובקבלתם, בהעצמה אישית וקהילתית ובעצמאות בקיום תקשורת עם שומעים ועם בעלי מגבלת שמיעה.

בסיכומו של דבר, מסייעים הממצאים בעיבוי הידע והמידע הקיים בשדה המחקר על חיוניותו של המדיום לקבוצות חברתיות "שקופות" לחברה הדומיננטית השומעת בישראל.

לעומת זאת, הסיקור התמקד בעיקר בפעילותו הפוליטית ובהצלחתה של מפלגתו בבחירות, תוך הדגשת תכונותיו החיוביות כגון משפחתיות, הישגיות וביטחון עצמי. עם זאת העיתון פרסם לעתים קרובות כתבות ביקורתיות על ליברמן. במקרים אלה הביקורת לא הוסטה מהסוגיות החברתיות אל המוצא האתני של ליברמן.

ממצאים אלה מחזקים את הטענה כי התקשורת איננה ניטרלית אלא מסייעת לקידום אידאולוגיות וערכים מקובלים ורצויים בחברה הדומיננטית, ומשקפת את יחסי הכוחות בתוכה. על כן חברי קבוצות המיעוט מסוקרים לרוב בהקשר שלילי ובאופן סטראוטיפי. התקשורת המגזרית היא פלטפורמה לייצוג אלטרנטיבי, שומרת על מערכת הערכים של קבוצת המיעוט, מקדמת את סדר היום שלה ומעלה את הדימוי העצמי של חבריה.

"שיח חרשים": תפקידי הפורום וחשיבותו למימוש צרכים אישיים וקהילתיים של אנשים עם מגבלת שמיעה

סוזי בן הרוש

בהנחיית ד"ר נטליה חבורוסטיאנוב, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2010.

מעטים הם המחקרים בישראל הבוחנים את תרומתה של טכנולוגיית המידע והתקשורת לאנשים עם מגבלת שמיעה. האינטרנט, על מכלול הפלטפורמות התקשורתיות הגלומות בו, הביא עמו בשורה מהפכנית וחדשנית, מפני שאפשר לאנשים אלה לקיים אינטראקציה עם החברה השומעת במגוון דרכים ובתלות מינימלית, ובכך קירב אותם אל תחומי הנורמה החברתית.

מחקר זה ביקש לעמוד על חשיבותם האישית, החברתית והתרבותית של הפורומים (קבוצות דיון) הייעודיים לחישים ולכבדי שמיעה בישראל כמקרה בוחן לשימושם בטכנולוגיית מידע ותקשורת. ביתר מיקוד ביקש המחקר לעמוד על הפוטנציאל הגלום בפורומים למימוש צרכיהם של הפרט ושל הקבוצה נוכח מוגבלותם והחסמים התקשורתיים הניצבים בפניהם.